

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI

SEMINARSKI RAD

HRVATSKI SABOR 1848.

Kolegij: Hrvatske pravne i političke institucije

Student:
IVOR ALTARAS PENDA

Profesor:
Dragutin Pavličević

Zagreb, sijećanj 2000.

SADRŽAJ

1. UVOD
2. POLITIČKE OKOLNOSTI PRED HRVATSKI SABOR 1848.
3. BAN JOSIP JELAČIĆ SAZIVA HRVATSKI SABOR U LIPNJU 1848.
4. ZASJEDANJE SABORA
5. POSLJEDICE SABORA
6. ZAKLJUČAK
7. LITERATURA

1. UVOD

I mali narodi prije ili kasnije pozele svoju nezavisnost. Realizacija takovih stremljenja ipak ovisi o velikim ljudima. Oni svojim idejama i zamislima kojima zahvaćaju puno šire i dalje od njih samih ponekad pokreću takve tokove povijesti da sami ne dožive niti dio od cjelokupnosti koju su zapravo inicirali. No to ne umanjuje njihov udio u cjelovitost događaja. I zato ih se uvijek sjećamo. Tako je današnjoj samostalnoj Hrvatskoj bitno pridonio ban Josip Jelačić, a koji osobno ni u čemu od toga nije stigao uživati.

Naime, on je u funkciji jednog okidača započeo njegov nedosanjani san o slobodnoj Hrvatskoj. Bilo je to pred više od stotinu i pedeset godina. Dakle, zaista davno. I trajalo je kratko, njegova nadanja i polet izdržali su nepune dvije godine.

No, ipak i najveći put i najveće dostignuće započinje nekim prvim korakom. Imamo razloga smatrati da je izvjesni prvi korak ka današnjoj nezavisnoj Hrvatskoj učinio ban Jelačić.

Naravno da u tome nije bio sasvim sam, a njegov instrument za taj veličanstveni iskorak je bio Hrvatski Sabor 1848.

O tom Saboru je u ovom seminarskom radu riječ.

2. POLITIČKE OKOLNOSTI PRED HRVATSKI SABOR 1848.

Pod vladavinom Habsburške Monarhije našli su se Mađarska i Austrija s jedne strane, obje kao hegemonisti i to Austrija i prema Mađarskoj i prema Hrvatskoj, a Mađarska samo prema Hrvatskoj sa ciljem ravnopravnosti s Austrijom, dok se Hrvatska prema njima objema s druge strane našla u oštroj poziciji pokušaja stvaranja federalističkih odnosa snaga čime nudi cjelovitu reformu Habsburške Monarhije, a ne parcijalnu kao Mađarska.

Mađarska je, istina, za federaciju bila već prilično spremna jer je postigla praktički punu političku nezavisnost, što sa malom i prilično razjedinjenom Hrvatskom nije bio slučaj. Međutim je Hrvatska ipak već bila dostatno nacionalno osvještena i sa jasnim političkim i ekonomskim uvidom, a da joj s vremenom postaje sve neprihvatljivije da potpadne pod Mađarsku. Pritom, Mađari su imali izuzetne apetite: dokinuti hrvatski jezik, najprije u službenoj a vjerojatno kasnije i u ostaloj komunikaciji i pri tome bi se mađarski jezik imao obvezatno učiti u svim hrvatskim školama; u službenoj upotrebi je imao biti jedino državni ugarski grb i ugarska zastava te mađarski jezik na svim natpisima, novcem i svim službenim pečatima, s iznimkom da bi se dopustio talijanski jezik i to samo za domaću upotrebu na tada zvanom "Ugarskom primorju", a latinski u Hrvatskoj i još neko vrijeme u Slavoniji (6 godina).

Zapravo za Hrvate posve neprihvatljivo ma kako slabi bili. A bili su slabi, jer su bili malobrojni i nepovezani do te mjere da se Lajos Kossuth, vođa mađarskog nacionalnog pokreta jednom prilikom čak izrazio na sljedeći način: cit. " Ne vidim Hrvatske na zemljopisnoj karti!".

Ipak je ta i takva tadašnja Hrvatska sticajem okolnosti uspjela zaživjeti kroz dugi dotadašnji period, zatirani pojam o sebi. Te su pak okolnosti vezane uz osobu i djelo baruna Josipa Jelačića.

3. BAN JOSIP JELAČIĆ SAZIVA HRVATSKI SABOR U LIPNJU 1848.

Iz čina pukovnika barun Josip Jelačić promaknut je u čin generala i zapovjednika obiju banskih pukovnija potkraj ožujka 1848. (kasnije imenovan maršalom i zapovjednikom čitave Vojne Krajne). Očito je već tada bio ugledna osoba, prema kojoj su ista izvjesna očekivanja, barem kod određenih bliskih mu krugova, koji su također imali utjecaja i na kralja o kojem su imenovanja ovisila. Dogodilo se također da je za bana izabran od velike narodne skupštine održane 25.ožujka 1848. u Zagrebu, a sasvim nezavisno i bez znanja o kraljevskom imenovanju iz Beča.

Tako je Jelačić postao dvostruko i istovremeno potvrđeni hrvatski ban. Navedena skupština u dokumentu nazvanom *Zahtjevanje naroda* kroz svojih 30 točaka traži sjedinjenje svih hrvatskih zemalja, vladu odgovornu saboru koji ima biti stalni zastupnički, a ne staleški, traži jednako izborno pravo te vladu i financije nezavisne od Ugarske, zatim osnivanje narodne vojske te posebice uvođenje hrvatskog jezika kao službenog, nastavnog, a također i dokidanje kmetstva kao i staleškog poretka, uvođenje jednakosti svih ljudi pred zakonom (glede poreznih obveza, slobode tiska, udruživanja, vjeroispovijesti, govora i odgoja) te konačno osnivanje narodne banke i slobodne trgovine.

Time je za Hrvatsku zapravo zatražena samostalnost u sklopu Habsburške Monarhije, ali i u odnosu na Hrvatsko – Ugarsku zajednicu.

Kako je Mađarska vlada sasvim odbacila ovakvu koncepciju, Jelačić, sada kao ban, 19.travnja prekida sve veze s Ugarskom, a 25.travnja izdaje proglas kojim potvrđuje ukidanje tlake i kmetstva da bi u svibnju osnovao Bansko vijeće, u svojstvu prave samostalne hrvatske vlade, sa čvrstom strukturom u obliku odjela za pravosuđe, unutrašnju upravu, bogoslovlje i nastavu, vojne poslove, odnošenje s austrijskom i ugarskom vladom te financije (a koji sadrži obrt, trgovinu, promet i poljodjelstvo). Osnutkom ovog vijeća Jelačić ostvaruje i zahtjev Sabora iz 1845. godine (Draškovićeva "Disertacija") i iz Narodnih zahtjevanja 1848.

Nakon toga stečeni su za bana Jelačića povoljni uvjeti da sazove prvi zastupnički Hrvatski Sabor – odredio ga je za 5.lipnja 1848.

4. SABOR HRVATSKI 1848.

S ukinućem kmetstva svi su ljudi postali jednaki pa "... svima ima pripasti narodna svetinja – građansko pravo, jer kome država nameće dužnosti mora mu dati i prava" , smatra ban Jelačić u času kada 18. svibnja 1848. izdaje naredbu o pozivanju i zastupanju sabora kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, a koji se ima održati od 5. lipnja i narednih dana 1848. godine.

Do u detalje razrađen je bio sustav putem kojeg će biti birani zastupnici naroda. Prvenstveno je podijeljen na grupe i to na zastupnike iz županija, zatim na gradova i konačno na zastupnike graničarskih regimenata. Pri tom 6 županija, po tri u Hrvatskoj i Slavoniji, poslati će onoliko zastupnika koliko svaka ima kotara; dakle zagrebačka županija bira 16 zastupnika, varaždinska 10, a križevačka i požeška po 7, s iznimkom virovitičke i srijemske županije kod koje se veliki dio stanovništva ne slaže s brojem kotara pa virovitička županija bira 10, a srijemska 8 zastupnika iako prva ima 7, a druga 6 kotara: ukupno županijskih zastupnika ima biti 58; njih su odabrale starješine ili kućni gospodari u svakoj pojedinoj općini ili sudstvu nekog kotara, birajući po 1 ili 2 izbornika, a oni konačno svog poslanika za sabor. Granica ili Krajina poslati će na sabor ukupno 44 zastupnika, po 4 iz svake regimente od njih postojećih 11 – unutar svake satnije kućni gospodari izabrati će po jednog izbornika od njih 500, a izbornici će između sebe izabrati 4 zastupnika. Gradovi, slobodna poveljna trgovišta, općine koje imaju vlastiti magistrat ili se na neki način ističu narodom ili trgovinom, svoje zastupnike međusobno biraju po broju stanovnika; do 3000 po 1, do 5000 do 2, do 8000 po 3, a više od toga po 4, ukupno njih 77, pritom pravo izbora tj. birati i biti biran, ima svaki stanovnik sa stalnim boravištem i nekretninom; zapravo "... izbornik može biti svaki sin ove domovine, bez obzira na rod stalež ili vijeru, ako je pismen i navršene 24 godine." – traži ban Jelačić. Već time je jasno da na sabor imaju pristup tzv. Virilisti tj. Crkveni i upravni dostojanstvenici te velikaši, koji u sabor dolaze po položaju i po rodu s osobnim pravom glasa ili ispred neke grupacije. Ukupno svih biranih zastupnika biti će na saboru 192 – njihova vlast ima trajati samo za vrijeme ovog sabora. Izborna prava dobili su intelektualci, činovnici, građani i seoski glavari. Također već sad se Dalmaciji daje pravo da na ovaj sabor pošalje svoje zastupnike i to načinom izbora po volji "... dok se dodjeljuje pristojno, zastupničko mjesto koje god austrijsko slavonske pokrajine ako bi ovaj sabor htjela ukrasiti svojom prisutnošću.", naglašava ban Jelačić.

Dakle, pozvani su na ovaj sabor svi oni koji za hrvatski narod mogu imati neki interes – svi manastiri, kaptol, akademije, knezovi, grofovi, baruni, župani, upravitelji i njihovi zamjenici , sudstvo i svi pojedinci iz grada i sela kako je već gore rečeno.

Odaziv saboru bio je zaista potpun. Predizborne aktivnosti započele su po cijeloj Hrvatskoj, u Zagrebu na biranje se izišlo 29. svibnja. Izbrojeni glasovi u gradskoj vijećnici iznjedrili su zagrebačke poslanike za sabor: trgovca Hatzu, odvjetnika Novaka, gostioničara Černia i starješinu grada Zagreba Mikulića, đacima zagrebačke pravoslavne akademije predstavnik je bio dr. Ljudevit Gaj. Na sabor su se odazvali i Česi, a s velikom su radošću primljeni i Srbi pod predsjedanjem patrijarha Rajačića, kojega je Zagreb veličanstveno dočekao, uz muziku i bakljadu koja je završila, na trgu kod Harmice sa dva velika stupa od baklji kao simbola povezanosti dva bratska naroda.

Doček banu Jelačiću bio je nešto sasvim izuzetno – s otvorenjem prvog narodnog sabora spojena je svečanost inauguracije bana Jelačića: uz zastupnike mnogobrojni su ljudi iz cijele Hrvatske došli taj dan vidjeti ovu svečanost i doprinjeti joj. U svim mogućim odorama, od

vojnih do narodnih nošnji na konjima i kolima i dakako pješice. Pod otvorenim šatorima djelilo se meso, kruh i vino, pekli su se vol i janjci na ražnju. Da bi u Zagreb mogao biti uveden, Jelačić je otišao u Januševac, a u glavni grad ga je pozvao i dopratio odbor trojedine kraljevine pod vodstvom baruna Franje Kulmera. Čitav grad bio je okičen, ulice pretrpane ljudima, grurali su topovi i zvonila sva crkvena zvona. Jelačić je dočekan na Čnomercu i u sjajnoj povorci konjanika, muzičara i naroda koja je ponosno nosila bansku zastavu i žezlo, proveden je do banske palače na Markovom trgu i zatim kroz čitav grad. Sutradan 5. lipnja polagao je ban Jelačić svoju bansku zakletvu na trgu Sv. Katarine pod predsjedavajućim M. Lentulajem: ponajprije se čitala diploma koju je potpisao kralj Ferdinand a kojom se Josip Jelačić imenuje za bana – zagrebački nadbiskup Juraj Haulik imao je provesti postavljenje. Zatim je predsjednik odredio tri odbora koja su se uputila po Jelačića, a Gaj je predložio kao neophodnog notara te je izabran Franjo Žigrović.

Jelačić je održao kratki pozdravni govor u kojem je izrazio želju da bude pravi narodni ban i da opravda povjerenje naroda, zatim je uz svijeće i raspelo ponavljao za patrijarhom Rajačićem riječi prisege kojima se austrijskom caru i hrvatskom narodu kune na odanost, poštenje i čuvanje zakona. Odmah potom ban Jelačić otvorio je Hrvatski Sabor svojim poznatim govorom u kojem prvenstveno ističe pojam slobode hrvatskog naroda za koju je spreman poginuti. Naglašava svoju osobnu, a drži i općenarodnu sreću zbog postojanja ovog sabora te se posebice određuje prema Ugarskoj, povijesno, u trenutku sabora i ubuduće. Na temelju slobode osnivaju se svi odnosi između vlade i naroda, između države i države, između naroda i naroda – 800 godišnji bratski i susjedski savez s Mađarima jamči da će se prijateljski sve sadašnje zapreke moći otkloniti, a nadalje tlačenje nije više moguće makar se s mačem u ruci moralo dokazivati da jedan narod ne može gospodariti nad drugim – tako valja živjeti i umrijeti.

Na taj način otvoren je ovaj Hrvatski Sabor.

Dalmatinci ovom saboru nisu prisustvovali, na opće žaljenje, no bilo je prisutno mnogo spletki pa i zabrane od cara Ferdinanda da se sabor uopće održi, koja je pristigla u zadnji čas i na koju se Jelačić oglušio. Sabor je uspješno sazvan i njegov prvi dan nakon pozdravnih i počasnih govora je završio ponovno općim narodnim veseljem, da bi sutradan sabor nastavio s radom tj. Održao svoju prvu sjednicu. Na njoj je donesen i prvi saborski zaključak, da se austrijskom caru pošalje zahvalnica kojom je imenova za hrvatskog bana čovjek kojeg je i sam narod odabrao. Tom zaključku prethodila je burna rasprava kao uvod drugoj saborskoj sjednici 7. lipnja, a koja se u cjelosti posvetila tadašnjim i budućim odnosima prema Mađarskoj, da bi na sjednici od 9. lipnja bio donesen program Hrvata sadržan u 18 točaka. Ponajprije, zbog ukidanja kmetstva ranije u proljeće u Mađarskoj, a sada i u Hrvatskoj sabor je uvedbu općeg plaćanja poreza formulirao kao svoje zakone. Sabor je izrazio želju da Monarhija bude ustavna država sa svim građanskim slobodama i to federativno uređena (kao savezna Švicarska) s nezavisnim narodnim vladama i sa središnjim parlamentom u Beču te zajedničkim ministarstvima za vanjske poslove, vojsku, zajedničke financije i trgovinu. Definirano je i područje Hrvatskog Sabora te ingerencije Beča i Zagreba u postavljanju dužnosnika, za službeni jezik određen je isključivo i samo narodni jezik, kako u Hrvatskoj tako i u odnosima s centralnom vladom. Konačno, za vrijeme odsutnosti bana određena je privremena vlada sa svim ovlastima na čije je čelo kao predsjednik postavljen Mirko Lentulaj. Mnogi su svojim govorima i svojim idejama ovom programu doprinijeli: A. Niemčić, I. Mažuranić, Lj. Gaj, M. Ožegović, J. Drašković, F. Kulner, D. Lončarević, Vukotinović, J. Zuvić, J. Pisačić, I. Kukuljević i dakako, sam Jelačić).

Tekst koji je od sabora otposlao kralju Ferdinandu V. osim samog izvješća sa sabora sadrži i niz domoljubivih i rodoljubivih misli te zaključke sadržane u 11 točaka. U njima se prihvaća ideja austroslavizma, program preuređenja Habsburške Monarhije u federativnu državu slobodnih i ravnopravnih naroda, zaključuje se da se bansku vlast obnovi "do mora", da se Vojna Krajina i Dalmacija sjedine s Hrvatskom, a neodređeno se traži da Istra, Slavonske zemlje i Vojvodina uđu s Hrvatskom u bliži savez, općenito sažimaju se misli i opredjeljenja iskazana na Saboru, a barun Franjo Kulmer izabran je i predložen kralju na potvrdu kao zastupnik trojedine kraljevine u Beču.

Kako je još 2. ožujka 1848. kralj Ferdinand poslao biskupu Hauliku tada i u svojstvu banskog namjesnika, pismo u kojem određuje da bansku dužnost preda Jelačiću te sazove sabor za 5. lipnja iste godine, a budući je kralj to pismo opozvao 29. svibnja, ban Jelačić na kraljev poziv, a nakon vjećanja o tome na saborskoj sjednici 9. lipnja odlazi 12. lipnja kralju u Innsbruck. Toga dana sjednica sabora odgađa se do 26. lipnja tj. do predviđenog banskog povratka. Kako je ban Jelačić za manifest od 10. lipnja kojim ga kralj lišava svih službi i časti saznao na povratku za Zagreb, nakon, zapravo, vrlo uspješnog boravka na dvoru¹ on se vratio u Innsbruck. Uspio je ishoditi obećanje da će manifest biti povučen, a za posrednika između Hrvata i Mađara² kralj je odredio svog strica nadvojvodu Ivana.³ Tek se tada ban Jelačić vratio u Zagreb i sabor nastavlja svojim radom 29. lipnja 1848. Slijedi burna rasprava o proteklim događajima koja, ponajprije banu Jelačiću donosi "diktatorsku" punovlast, dok se okolnosti ne razjasne, a konačno 1. srpnja završava opsežnim pismom nadvojvodi Ivanu a u kojem se, kroz 11 točaka, rekapituliraju događaji, zahvaljuje za posredništvo i apelira na zaštitu i podršku Hrvatskom narodu te iskazuje želja za mirom, no u slobodi i ravnopravnosti. Potom sabor nastavlja rad po daljnjim pitanjima, prema prioritetima, prvenstveno u vezi stanja u Slavoniji, gdje u tom trenutku pobjeđuje mađaronska misao. Nakon iskaza mnogih saborskih zastupnika ban Jelačić odlučno pristaje povesti vojsku u Slavoniju, no iskazuje da nema za to sredstava: događa se dirljiv prizor; na 14. saborskoj sjednici, 4. srpnja 1848. skuplja se novac na licu mjesta kako je tada rečeno – na oltar domovine, zastupnici skidaju sa sebe nakit i donose ga banu, daruju najvrjednije što imaju, satove, prstenje, uspomene, biskup Haulik još isti dan šalje banu Jelačiću 2000 forinti u srebru. Sutradan na 15. sjednici sabora čita se pismo biskupa Schrota uz koje on šalje 8000 forinti srebra; potom se odredi mjesto i vrijeme za zaprimanje svih onih mnogobrojnih darova od naroda koji su hrpimice stizali⁴.

Sa sjednice 6. srpnja na prijedlog I. Kukuljevića, izdan je narodni proglas o slavonskim događajima. Konačno, 9. srpnja 1848., na 21 saborskoj sjednici raspušta se ovaj sabor, na sljedeći način: ban Jelačić imenuje odbor koji će pod njegovim vodstvom⁵ krenuti doskora u Beč, radi pacifikacije; saborski zastupnici burno i ganuto iskazuju pozdravne govore.; ban Jelačić oprašta se rječima da sam je slab, ali uz podršku može sve; na kraju izrađen je i objavljen "manifest naroda hrvatsko-slavonskog" koji, kao najvažnije ističe dva motrišta razvoja nekog naroda i to prirodno i povijesno, te ih oba opširno elaborira.

¹ nakon čega je, kad se u Zagrebu o tome čulo odlučeno da se središnji gradski trg nazove Trg bana Jelačića.

² Mađari su tada svojim ciljanim djelovanjem priredili kod kralja nejasnoće u pogledu hrvatskog bana

³ o čemu je nadvojvoda bana izvijestio 30. lipnja 1848.god.

⁴ koji su kasnije prodavana na lutriji da se skupi što više novca; postoji i detaljni popis tada prikupljenih predmeta, izdano je 10.000 srećaka s tim u vezi.

⁵ On osobno kreće 12. srpnja na put po Slavoniji – koji dovršava 25. srpnja, sa gotovo potpunim uspjehom osim u Osijeku. Potom ban Jelačić obilazi zemlju, odlazi u mnoge pobjedonosne bitke, ali i veliki životni poraz, jer Hrvatski sabor i Hrvatska nisu opstali na način kako je on to želio, zamislio i započeo: dolazi vrijeme Bachovog apsolutizma.

5. POSLJEDICE SABORA

Hrvatski Sabor 1848. godine imao je velike zadatke: rješavao je narodno pitanje, obnavljao hrvatsko državno pravo, trebao je urediti i novi socijalni položaj koji je nastao s ustavom i ukinućem kmetstva. S obzirom na to da su saborski zastupnici tako pomno birani da su to bili domoljubivi i mudri ljudi, ovaj sabor je u zaista kratkom vremenu dospio uraditi ogroman posao.

Kroz članak sa 6 stavaka s brojnim podstavcima, regulirao je ukidanje kmetstva; članak o paši, drvarenju i žirovini, sa 10 stavaka i nizom podstavaka odnosi se u globalu i u detaljima na tada aktualni život u Hrvatskoj. Po istom načelu 10. srpnja 1848. upravljen je graničarima proglas koji im uvodi građanska i ljudska prava jasno i razgovijetno u 36 točaka.

Sabor je djelovao ažurno, bavi se najvažnijim, o svemu imao pisane tragove do u tančine. To što carski Beč nije mario za austroslavizam⁶ i što je Hrvatskom Saboru odrekao svaku zakonitost doskora se nakratko promijenilo, da bi potom bilo još i gore. Ciljevi Sabora nisu bili lako dostupni, niti su se mogli osvojiti na mah. No Sabor se dogodio usprkos nepovoljnih okolnosti, trajao je dovoljno dugo da mnoge njegove postulacije i zažive i zasigurno je otvorio put mnogim kasnijim povijesnim promjenama.

6. ZAKLJUČAK

Neposredni utjecaj Hrvatskog Sabora 1848., ovog iznimno važnog našeg povijesnog događaja sigurno je bio najočitiiji u širokim narodnim masama: oduševljenje i polet koji je u tim danima obuzimao narod i vladao njime opisan je u mnogobrojnim djelima, oslikan mnogim slikama, opjevan pjesmama koje i danas stižu do naših srca. To što sva ta atmosfera, osjećaj za domovinu u kojoj se, kad se može, živi i za koju se kad se mora gine, diše još i sada, s nama, pogotovo sada s nama, smatram da je u izravnoj vezi. Vječni čovjekov san o slobodi i samostojnosti izražen je i na razini naroda, inicijalno uvijek postoji u njemu, a Sabor 1848. snažno je pokrenuo ljude u tom smjeru.

Poslije ovog Sabora ništa više nije bilo isto, ništa nije bilo kao prije.

To što saborski zastupnici sa ovog Sabora nisu doživjeli slobodnu Hrvatsku sigurno je doprinijelo njihovoj tuzi, no ono što su zamislili sigurno je doprinijelo i onome što u Hrvatskoj imamo danas i svemu onome što ćemo za slobodnu Hrvatsku učiniti sutra. Ovaj je Sabor ponudio staru tezu da nam valja naučiti raditi poslove koji (u tom trenutku, možda) i nemaju nade na uspjeh. Bez tog Sabora, svijest bi nam bila niža, a uspjeh dalji od nas. Zato su ban Jelačić i ostali sabornici – i svi oni koji su ih podržavali – naši junaci, pravi ljudi od ideja, vizionari. A ovaj Sabor je jedna velika stepenica prema čovjekovom idealu; pa ako nas od Hrvatskog Sabora dijeli 150 godina on nas označava koliko i mi sami.

⁶ Od sabora predložena koncepcija državnog uređenja.

8. LITERATURA

1. *** (1990.) *Znameniti i zaslužni Hrvati 925-1925*: August Cesarec; Zagreb
2. Adamček, Josip et.al. (1990.) *Ilustrirana povijest Hrvata*: Stvarnost; Zagreb
3. Beuc, Ivan (1985.) *Pov. Inst. Državne vlasti kralj. Hrv., Slav. I Dalm.*: Zagreb
4. Horvat, Josip (1990.) *Politička povijest Hrvatske – I tom*: August Cesarec; Zagreb
5. Horvat, Rudolf (1990.) *Ban Jelačić –Hrvatski pokret 1848.*: Colorprint; Zagreb
6. Macan, Trpimir (1995.) *Hrvatska povijest – pregled.*; Matica hrvatska; Zagreb
7. Mirošević, Franko et.al. (1995.) *Pregled povijesti Hrvatskog naroda*: ŠK; Zagreb
8. Neustadter, Josip (1994.) *Ban Jelačić i događaji u Hrv.od god. 1848* ŠK; Zagreb
9. Požar, Petar (1990) *Hrvatske pravice*: Split